

Bugünkü konumuz: **4., 5., 6. ve 7. yüzyılda dünya tarihi** ve özellikle de Roma İmparatorluğu'nu işleyeceğiz.

Roma İmparatorluğu'nu işlememizin İslam tarihi açısından ehemmiyeti nedir diye sorarsak, konumuzun en sonunda belirttiğimiz bir açıklama bölümünü öncelikle okumak istiyorum. Tıbbi, tarihi bir kronoloji vereceğiz. Bu kronoloji içindeki kırılma noktaları ve olayların sonucu, İslam tarihini nasıl etkileyeceği ile ilgili geniş bir bilgilendirme arz edeceğiz inşallah.

Öncelikle kronolojik başlıklar şunlar:

- Roma İmparatoru Konstantin'in yükselişi.
- Milano Fermanı.
- Julianus'un ölümü.
- Adrianopolis Savaşı.
- Kadıköy Konsili.
- Atina Akademisi'nin kapatılması.
- Jüstinyen Vebası.
- Yermük Savaşı.

Bu konular, 634 ve 642 yılları arasında İslam ordularının Bizans'ın doğu eyaletlerini (haritada görüldüğü gibi Suriye, Filistin, Mısır) ve tüm Sasani İmparatorluğu'nu hızla fethetmesini içeren bir süreci etkilemiştir. Yani az önce bahsettiğimiz konuların gelişimi, İslam'ın "Altın Çağı"nı yaşamasına zemin hazırlamıştır.

Şimdi asıl konumuzun başlığı: **Doğunun Dönüşümü**. Doğudan kastedilen; Doğu Roma İmparatorluğu'nun (özellikle Mısır, Filistin ve Suriye bölgelerinin) İslam orduları tarafından İslamiyet ile tanışmaları ve bu süreçteki Roma'nın askeri, siyasi ve entelektüel durumunu ele alacağız.

Doğunun Dönüşümü: Geç Antik Çağ'da İnanç, Savaş ve Entelektüel Göç (Tarih: 300 ile 650 yılları arası)

Geç Antik Çağ dönüşümünün dinamikleri; niye "dönüşüm" dediğimizin izahatına geleceğiz. Roma İmparatorluğu'nun 4. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar geçirdiği evrim, klasik tarihçilikte uzun süre bir "çöküş ve düşüş" hikayesi olarak anlatılmıştır. Ancak modern tarih yazımı, bu dönemi bir çöküşten ziyade derin bir "dönüşüm" ifadesi olarak kullanmıştır. Dikkat etmemiz gereken nokta burasıdır: Çöküş ve düşüşten ziyade "dönüşüme" dikkat çekmişlerdir.

Bu yazıda Akdeniz Havzası ve Yakın Doğu'nun antik paganizminin (Paganizm dediği; Hristiyanlıktan önceki inanç sistemleri, tanrısal varlıkları sembolize eden somut nesnelere tapınma), son direnişlerinden İslam'ın yükselişine kadar uzanan süreçte nasıl yeniden şekillendiği; askeri, teolojik ve sosyokültürel kırılma noktaları üzerinden detaylı bir şekilde incelenmektedir. Yazıda ele alınan dönem, sadece siyasi sınırların değişimi değil; insan ruhunun ve devletin meşruiyet kaynaklarının köklü bir dönüşümüdür.

İmparatorun tanrısal statüsünün (Pagan *Pontifex Maximus*'tan), Hristiyan Tanrı'nın yeryüzündeki vekiline dönüşümü; halk inançlarındaki bağdaştırmacılık ve ordunun Mitraizm'deki sürecinin ana eksenini oluşturur. Yani üç tane unsurdan bahsediyor:

1. İmparatorun, Tanrı'nın gücünü temsil eden bir yapıdan Tanrı'nın vekiline dönüşmüş olması.
2. Halkın inancındaki bağdaştırmacılık (konumuz içerisinde iki noktaya değineceğiz).
3. Ordu içinde "Mitraizm" denilen (Zerdüşt dininden gelen, anlaşmalardan sorumlu bir ilah ve ordu içinde çok itibar gören bir inanç sistemi olduğu için) Hristiyanlığın gelişiyile bu üç noktada bir dönüşüme şahit olacağız.

Özellikle Jüstinyen'in Atina Akademisi'ni kapatmasıyla başlayan entelektüel göçün, Antik Yunan bilimini Fars ve Süryani merkezlerine taşıyarak İslam Altın Çağı'na nasıl zemin hazırladığı; bu dönüşümün en kritik ve en az bilinen boyutlarından biridir. Yazı bu tarihsel kesitleri kronolojik ve tematik bir derinlikte analiz ederek, İslam fethinin bir tesadüf değil, yüzyıllar süren yapısal bir hazırlığın sonucu olduğunu ortaya koyacaktır.

İmparatorluğun Ölümünden Dönüşü: 3. Yüzyıl Krizi ve Konstantin Savaşı (Tarih: 235-337)

Roma İmparatorluğu Hristiyanlığı kabul etmeden hemen önce, tarihin en karanlık dönemlerinden, 3. Yüzyıl Krizi'nden geçmiştir. Bu dönemde imparatorluk iç savaşlar, veba, hiperenflasyon ve sınır ihlalleriyle neredeyse yok olma noktasına gelmişti. 50 yıl içinde tam 26 imparator tahta çıkmış ve çoğu askerleri tarafından öldürülmüştü. Ekonomi o kadar çökmüştü ki gümüş sikkesi üzerindeki gümüş oranı %50'den %5'in altına düşmüş, ticaret takas usulüne dönmüştü.

Tetrarşi (Dörtlü Yönetim) ve Kırılgan Denge

İmparator Diocletianus (284-305 yılları arasında), bu kaosu durdurmak için devrimci bir adım attı ve imparatorluğu ikiye böldü. Şu an haritada görüldüğü gibi; yeşil olan bölge Doğu Roma İmparatorluğu, bordo ve sarı olan bölüm de Batı Roma İmparatorluğu olarak bu dönemde ikiye ayrılmıştır. Her birinin başına bir "Augustus" ve yardımcısı "Sezar" atayarak "Tetrarşi" yani dörtlü yönetim sistemini kurdu. Bu sistem devleti bürokratik bir askeri makinaya dönüştürerek geçici bir istikrar sağladı. Ancak Diocletianus'un 305 yılında emekli olmasıyla sistem çöktü ve imparatorluk tarihin en karanlık, karmaşık iç savaşına patlak verdi.

Konstantin'in Yükselişi ve Milvian Köprüsü

Kronolojide de bahsetmiştik, Konstantin'in yükselişi neden önemli? Genç Konstantin, babası Constantius'un ölümü üzerine İngiltere lejyonları tarafından imparator ilan edildi. Ancak Roma tarafından hak iddia eden başka generaller de vardı. Bunların en güçlüsü Roma şehrini elinde tutan Maxentius idi. Konstantin Fransa'dan başlayarak rakiplerini tek tekeledi ve 312 yılında Roma kapılarına dayandı.

Milvian Köprüsü Savaşı'nın öncesinde yaşandı. Konstantin o güne kadar lejyonerlerin de yaptığı "Yenilmez Güneş" inancına bağlıydı. Askerlerin kalkanlarına Hristiyan sembolü olan X ve P

harflerini çizerek savaşa girdi ve Maxentius'u Tiber Nehri'nin sularına gömdü. Bu zafer Hristiyanlığın sadece bir inanç değil, savaş kazandıran bir güç olarak imparatorluk sahnesine çıkışını simgeliyordu: Tek adam, tek tanrı, tek imparatorluk.

Konstantin 324 yılında doğudaki ortağı Licinius'u da yenerek imparatorluğu tek bir yönetim altında birleştirdi. Ancak askeri zafer yeterli değildi; imparatorluk ruhsal olarak parçalanmıştı. Mitraizm orduda, yeni Platonculuk elitlerde, eski Pagan inançlar ise köylerde hakimdi. Konstantin Hristiyanlığı bu parçalı yapıyı bir arada tutacak bir çimento olarak kullandı (Hristiyanlığın ilk kez Roma'da kullanılmaya başlanması). Milano Fermanı'nda Hristiyanlara ibadet özgürlüğü tanıdı ve müsadere edilen mallarını iade etti.

İznik Konsili (325): Kilise içindeki bölünmeleri bizzat çözerek "Tek Devlet, Tek Din" modelinin temelini attı.

Konstantinopolis (330): Roma'nın Pagan senatosundan ve aristokrasisinden uzaklaşmak için İstanbul'da "Yeni Roma"yı kurdu. Bu şehir gelecek bin yıl boyunca Hristiyanlığın kalesi olacaktı.

Konstantin'in mücadelesi Roma'yı askeri bir diktatörlükten bir din devletine dönüştürmüştü. Artık imparator, senatonun seçtiği "birinci vatandaş" değil; Tanrı'nın seçtiği ve sadece O'na hesap veren mutlak bir hükümdardı.

Arka Planda İmparatorun Kutsallığı

Geç Roma toplumunu anlamak için devletin ve bireyin kutsallarla kurduğu ilişkinin doğasını kavramak elzemdir. İmparatorluk sadece bir idari mekanizma değil, kozmik düzenin yeryüzündeki yansıması olarak görülüyordu. Roma'nın klasik döneminde imparator tanrısal olarak kabul edilirdi. Ancak 4. yüzyılda Hristiyanlığın kabulüyle bu paradigma değişti. Konstantin ve halefleri kendilerini tanrı ilan etmek yerine, Tek Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi olarak konumlandılar. Bu durum devlet başkanının aynı zamanda kilisenin de hamisi ve fiili lideri olması durumuna yol açtı. İmparator sadece sınırları koruyan bir komutan değil, aynı zamanda doğru inancı (Ortodoksi) kurmakla mükellef bir ilahiyatçıydı. Bu durum, ilahiyat tartışmalarının Kadıköy Konsili gibi doğrudan vatana ihanet veya sadakat meselelerine dönüşmesine neden olmuştur.

Halkın İnancı ve Bağdaştırma

Resmi din değişse de halkın zihniyet haritası bir gecede değişmedi. 4. ve 5. yüzyıllar, Pagan ve Hristiyan öğelerin iç içe geçtiği yoğun bir bağdaştırmacılık dönemi idi. Halk, İsa'yı çoğu zaman "Yenilmez Güneş" (Paganizmdeki bir inanç sistemi) ile özdeşleştiriyor ve onu, azizlerdeki eski yerel tanrıların yerine koyarak onlardan şifa ve koruma bekliyordu. İmparator Konstantin kendisi bile uzun süre "Yenilmez Güneş" sikkeleri bastırmaya devam etmişti. Hristiyanlığı güneşe tapınma inancıyla harmanlayan bir geçiş figürü olarak kullanmıştır. Bu geçişkenlik, İslam'ın ilk fetihlerinde karşılaşılan toplulukların dini aidiyetlerinin sanıldığından daha esnek olmasına zemin hazırlamıştır.

Lejyonların Ruhu: Mitraizm ve Hristiyanlık Arasındaki Mücadele

Hristiyanlık Roma devletinin resmi dini haline gelmeden önce, özellikle ordu içinde çok güçlü bir rakiple mücadele etmek zorundaydı: **Mitraizm**. Bu mücadele sadece teolojik bir rekabet değil, imparatorluğun askeri omurgasının kime sadakat duyacağı ile ilgili politik bir savaşı.

Mitra Dininin Ordudaki Yeri: Mitraizm kökenleri Zerdüştlüğe dayanan ancak Roma ordusunda kendisine has bir form kazanan bir gizem diniydi. Gerçeğin savunucusu olan Mitra, askerler arasında disiplin, hiyerarşi, sadakat ve kardeşlik değerlerini temsil ediyordu.

Askeri Yapıya Uyum: Mitraizm yedi aşamalı bir kabul hiyerarşisine sahipti. Bu yapı Roma ordusunun rütbe sistemiyle mükemmel bir uyum içindeydi. Askerler "Mithraeum" adı verilen yer altı tapınaklarında toplanır, kurban edilen boğanın kanıyla kutsanır ve ortak yemekler yerlerdi. Bu ritüeller lejyon içindeki birlik ruhunu pekiştiriyordu.

Biraz sonra bu ritüelleri başka bir konuyla yine kıyaslayacağız.

Yayılımı: Arkeolojik veriler İngiltere'deki Hadrian Duvarı'ndan Fırat Nehri'ne kadar tüm Roma sınır garnizonlarında Mitra tapınaklarının yoğunluğunu göstermektedir. Özellikle Kapadokya, Pontus ve Ermenistan kökenli askerlerin Roma ordusuna alınmasıyla bu inanç batıya taşınmıştır.

Hristiyanlığın Mitraizm'e Karşı Bir Araç Olarak Kullanılması: Hristiyanlık ve Mitraizm arasında şaşırtıcı benzerlikler vardır. Her ikisi de bir "Kurtarıcı Figüre", vaftiz benzeri arınma ritüeline, ortak kutsal yemeklere ve ölümden sonra yaşam vaadine sahiptir. Ernest Renan'ın ünlü sözüyle; *"Eğer Hristiyanlığın büyümesini engelleyen bir şey olsaydı, dünya bugün Mitraist olurdu."* Ancak İmparator Konstantin ve halefleri, Hristiyanlığı Mitraizm'e karşı bilinçli bir politik araç olarak kullandılar.

Kurumsal Yapı ve Kapsayıcılık: Mitraizm sadece erkeklere açıktı ve gizli hücreler şeklinde örgütlenmişti. Hristiyanlık ise kadınları, köleleri ve sivil halkı kapsayan, piskoposlar aracılığıyla merkezi bir hiyerarşiye sahip devasa bir sosyal organizasyondur. Konstantin, imparatorluğu bir arada tutmak için Hristiyan Kilisesi'nin bu kurumsal ağını, Mitraizm'in kapalı yapısından daha işlevsel olduğunu fark etti.

Güneş İnancının Dönüşümü: Konstantin "Yenilmez Güneş" inancını Hristiyanlıkla birleştirerek Mitraist askerlerin Hristiyanlığa geçişini kolaylaştırdı. Mitra'nın doğum günü olan 25 Aralık'ın İsa'nın doğumu olarak kutlanması, bu stratejik bağdaştırmanın en net örneğidir.

Baskı ve Tasfiye: 4. yüzyılın sonuna doğru, özellikle Theodosius döneminde devlet gücü Mitraizm'i ezmek için kullanıldı. Mitra tapınakları sistematik olarak tahrip edildi veya üzerlerine kiliseler inşa edilerek fiziksel ve sembolik bir zafer ilan edildi. Roma'daki Santa Prisca ve San Clemente Kilisesi'nin altında bugün hala Mitra tapınaklarının bulunması bu politikanın somut kanıtıdır.

Julianus ve Paganizmin Son Direnişi

Hristiyanlığın kesin zaferi öncesinde Roma dünyası son ve entelektüel açıdan en sofistike Pagan direnişine tanıklık etti. İmparator Flavius Claudius Julianus; Hristiyan tarihçiler tarafından "Mürted" (yani dinden dönen) olarak anılsa da, o kendisini kadim Roma değerlerinin koruyucusu olarak görüyordu.

Filozof İmparatorun Vizyonu

Konstantin hanedanından gelen Julianus, çocukluğunda Hristiyan eğitimi almış ancak gizlice Neoplatonizme (yani Pagan dinine) ilgi duymuştu. Tahta geçtiğinde Hristiyanlığı "Celilelilerin Hastalığı" olarak nitelendirdi ve devleti eski tanrılara döndürmeye çalıştı. Ancak Julianus'un Paganizmi klasik çoktanrıcılıktan farklıydı. O, Hristiyanlığın başarısını analiz etmiş ve Paganizmi reformdan geçirmek istemiştir.

Pagan Kilisesi Projesi ve Sosyal Reform

Julianus, Hristiyanlığın gücünün teolojisinden değil; sosyal dayanışma ağlarından, hayırseverlikten geldiğini çok iyi anlamıştı. Bir mektubunda; *"Tanrısız Celileliler sadece kendi fakirlerini değil, bizinkileri de besliyor. Bizim insanlarımız ise bizden yardım görmüyor. Bu utanç verici,"* diyerek durumunu özetlemiştir. Buna karşı devrimci bir adım atarak Pagan rahiplerini Hristiyan Kilisesi modelinde yeniden örgütlemeye çalıştı.

Hiyerarşi ve Disiplin: Her eyalete baş rahipler atadı ve Pagan rahiplerine tiyatroya gitmeyi, meyhanelerde içki içmeyi yasaklayan katı ahlaki kurallar getirdi. Pagan tapınaklarının bünyesinde fakirler için aşevleri ve yolcular için misafirhaneler kurulmasını emretti. Devlet bütçesinden bu işler için tahıl ve şarap ayırdı.

Hristiyanların klasik Yunan eserlerini (Homeros ve Platon'u) okutmasını yasakladı. *"Madem tanrılarımıza inanmıyorlar, o zaman onların yazdığı eserleri de öğretmesinler,"* diyerek Hristiyan entelektüelleri kültürsüzleştirmeyi hedefledi.

Başarısızlık ve Ölüm

Julianus'un ömrü bu büyük dönüşümü tamamlamaya yetmedi. 363 yılında Sasani Perslerine karşı çıktığı seferde şüpheli bir mızrak darbesiyle (bazı kaynaklara göre kendi askerleri tarafından) öldürüldü. Son sözünün *"Kazandın ey Celileli"* (Hazreti İsa'yı kastederek) olduğu rivayet edilir. Onun ölümüyle Paganizmin devlet desteğiyle dirilme umudu tamamen sona erdi. Julianus'un reformları, Paganizmin Hristiyanlık karşısında ancak "Hristiyanlaşarak" (kurumsallaşarak) hayatta kalabileceğini gösteren trajik bir deneyimdi.

Edirne Muharebesi: Roma Yenilmezliğinin Sonu (Tarih: 378)

İmparatorluk içeride dini çalkantılarla boğuşurken, sınırlarda Roma askeri tarihinin en büyük felaketlerinden biri yaşanıyordu: **Edirne Muharebesi**. Klasik Roma lejyon sisteminin sonunu getiren ve barbar kavimlerin imparatorluk içinde kalıcı bir güç olmasına yol açan dönüm noktasıdır.

Gotların Geçişi ve Krizin Doğuşu

376 yılında Hun baskısından kaçan Tervingi Gotları, İmparator Valens'ten Tuna Nehri'ni geçip Roma topraklarına sığınma talep ettiler. Valens onları potansiyel asker kaynağı olarak görerek kabul etti. Ancak Roma yerel yöneticilerinin yozlaşmışlığı ve mültecileri sömürmesi; açlıktan ölen Gotlara köpek eti karşılığında çocuklarını köle olarak sattırdılar. Büyük bir... Bu durum isyana sebep oldu.

Muharebenin Seyri (9 Ağustos 378)

İmparator Valens, Batı İmparatoru Gratianus'un takviye birliklerini beklemeden kişisel şöret arzusuyla Gotlarla Edirne yakınlarında savaşa tutuştu. Burada bir istihbarat hatasından bahsediliyor: Roma keşif kolları Got ordusunun sadece piyadelerden oluştuğunu ve sayılarının az olduğunu rapor etti. Oysa Got süvarileri o sırada çevrede yiyecek topluyordu ve savaş alanından uzaktaydılar. Roma piyadeleri Gotların vagonlardan oluşturduğu savunma çemberine saldırırken aniden geri dönen Got süvarileri Roma ordusunu kanatlardan kuşattı. Romalılar o kadar sıkışık bir alanda kaldılar ki askerler kılıçlarını çekmek için bile kollarını kaldıramaz hale geldiler.

Sonuçlar ve Piyadenin Çöküşü, Süvarilerin Yükselişi

İmparator Valens ve Doğu Roma ordusunun üçte ikisi yok edildi. Bu yenilgi Roma askeri tarihinde Cannae'den sonra en büyük felaketti. Lejyonun sonu; ağır piyadeye dayalı klasik Roma taktığının, ağır süvari karşısında yetersizliğini kanıtladı. Bu tarihten sonra Roma ordusu giderek daha fazla süvariye ağırlık vermeye başladı.

Federati Sistemi: İmparator, kaybettiği askerlerin yerini doldurmak için barbar kabileleri (Gotlar, daha sonra diğerleri) kendi liderleri komutasında "müttefik" statüsünde orduya alınmaya mecbur kaldı. Bu durum ordunun Romalı karakterini bitirdi ve Roma'nın kendi topraklarında şiddet tekeli kaybetmesine neden oldu.

Diğer Önemli Nokta: Kadıköy Konsili ve Doğunun Yabancılaşması

Roma Devleti 5. yüzyılda ayakta kalmaya çalışırken, Kilise kendi içinde büyük bir bölünme yaşıyordu. 451 yılında toplanan Kadıköy Konsili, görünüşte birliği sağlamayı amaçlasa da İmparatorluğun doğu eyaletlerini (Mısır ve Suriye) ruhsal ve teolojik olarak İstanbul'dan kopardı. Ayrıldıkları iki nokta Hz. İsa'nın doğası tartışmasından kaynaklanıyordu. Sorunun merkezinde Kristoloji, yani İsa'nın tabiatı vardı.

1. **Diofizit (Çift Doğacı Görüş):** Birincisinde İsa'da hem insani hem de tanrısal olmak üzere birbirine karışmayan ama ayrılmayan iki doğa vardı. Bu Roma ve İstanbul'un görüşü.
2. **Monofizit (Tek Doğacı Görüş):** Bu görüşte de İsa'da tanrısal ve insani doğa birleşerek tek bir tabiat oluşturmuştur. Bunu da İskenderiye (Mısır) ve Suriye kiliseleri, insan doğasının tanrısal doğa içinde denize düşen bir bal damlası gibi eridiğini savunuyordu.

Doğu Roma ve Batı Roma'nın ayrışacağı iki nokta buradan başlamaktadır.

Konsil'in Kararı ve Siyasi Kırılma: Kadıköy Konsili "iki doğa" (Diofizit) görüşünü Ortodoks inanç olarak kabul etti ve "Monofizit" görüşü sapkınlık ilan etti. Bu karar Mısır ve Suriye Süryanileri halkları tarafından kendi inançlarına ve kültürel kimliklerine yapılmış bir saldırı olarak görüldü.

Melkitler ve Yakubiler: İstanbul'un dayattığı resmi inancı benimsemeyenlere aşağılayıcı bir ifade olarak "Melkit" (Kralın Adamları) denildi. Yerel halk ise kendi bağımsız Monofizit kiliseleri etrafında örgütlendi.

Baskı Politikası: Bizans imparatorları birliği sağlamak için doğudaki Monofizit piskoposları sürgüne gönderdi, manastırları kapattı ve halka baskı uyguladı. Bu durum Mısır ve Suriye halkında Bizans yönetimine karşı derin bir nefret oluşturdu. 7. yüzyılda İslam orduları geldiğinde bu halkların Bizans'ı savunmakta isteksiz davranmasının temelinde bu teolojik kırılma yatmaktadır.

Konstantinopolis'te Kaos: Nika Ayaklanması

Jüstinyen döneminde İmparatorluk başkenti Konstantinopolis, spor fanatizminin siyasi şiddete dönüştüğü tarihin en büyük sivil ayaklanmalarından birine sahne oldu: **Maviler ve Yeşiller**. Hipodromdaki araba yarışları Roma halkının tek siyasi ifade alanıydı. Taraftar grupları olan Maviler ve Yeşiller, modern holiganlardan çok daha fazlasıydı; bunlar silahlı milislere sahip siyasi partilerdi. Maviler genellikle toprak sahibi aristokrasiyi ve Kadıköy Ortodoksluğunu temsil ediyordu (Jüstinyen gençliğinde fanatik bir Mavi taraftarıydı). Yeşiller ise tüccarlar, zanaatkarlar ve Monofizit eğilimler arasında güçlüydü.

Nika (Zafer) Demek: Ocak 532'de başarısız bir idam girişimi sonrası iki rakip grup, Jüstinyen'in vergi politikasına ve sert yönetimine karşı birleşti. Hipodromda Mavi veya Yeşil tezahüratları yerine birleşik bir çılgılık yükseldi: *"Nika!"* (Yani zafer). İsyanıcılar şehri ateşe verdi. Ayasofya'nın ilk binası yandı. Kalabalık, Hypatius adında yeni bir imparator ilan etti.

Ortodoksun Kanlı Zaferi: Jüstinyen kaçmayı düşünürken İmparatoriçe Theodora'nın *"Erguvan (İmparatorluk pelerini) en asil kefendir"* sözüyle cesaretlendi. General Belisarius sadık Got askerleriyle Hipodrom'a girdi ve çıkışları tutarak içeride 30.000 kişiyi kılıçtan geçirdi. Nika Ayaklanması'nın bastırılması Jüstinyen'in mutlak otoritesini tesis etti, senatoyu ve halk muhalefetini susturdu. Ve ona ünlü hukuk reformlarını ve mimari projelerini (yani Ayasofya'yı) yapacak gücü verdi.

Karanlığın Habercisi: Jüstinyen Vebası

Evet, en önemli unsurlardan biri de bu Jüstinyen vebası olsa gerek. Jüstinyen Roma'yı eski sınırlarına kavuşturmak üzereyken tarih sahnesine biyolojik bir aktör çıktı. 541 yılında Mısır'ın Pelusium limanında yayılan veba, antik dünyayı sona erdiren ve en büyük felaketlerden biri oldu.

Demografik Yıkım: Prokopius'un kayıtlarına göre hastalık Konstantinopolis'te günde 5.000 ile 10.000 kişiyi öldürüyordu. Modern tahminler imparatorluk nüfusunun %25 ile %40'ına (yaklaşık 25 ile 50 milyon insan) yok olduğu öne sürülmektedir. Şehirlerde cesetleri gömecek yer kalmamış, sur kulelerinin içi cesetlerle doldurulmuştur.

Ekonomik ve Askeri Çöküş: İnsan gücü kıtlığı ve veba Jüstinyen'in ordusunu vurdu. İtalya'yı Gotlardan geri almak veya Pers sınırını korumak için gerekli asker bulunamadı. Ekonomik kırılganlık; tarımsal üretim durma noktasına geldi, vergi gelirleri çöktü. Ancak Jüstinyen azalan nüfustan aynı vergiyi talep edince köylüler topraklarını terk etti. Bu ekonomik zayıflama imparatorluğun 7. yüzyıldaki Arap fetihlerine karşı direncini kıran en önemli faktörlerden biriydi.

Aklın Sürgünü: Antik Yunan Mirasının Doğuya Kaçışı ve İslam Bilimine Etkisi

Bizim için asıl önemli olan konulardan bir tanesi sonucu. Bu yazının en kritik bölümlerinden biri Jüstinyen'in Ortodoksluk takıntısının nasıl istenmeyen bir sonuç doğurarak Antik Yunan bilimini İslam dünyasına hediye ettiğidir. Bu süreç "Paganlara yapılan baskılar" başlığı altında incelenmelidir.

Atina Akademisi'nin Kapatılması

Jüstinyen Hristiyanlığı tam hakim kılmak için 529 yılında Atina'daki 900 yıllık (Yeni Platoncu) akademiye kapattı ve Paganların öğretmenlik yapmasını yasakladı. Bu, Batı'da klasik felsefe eğitiminin sonu anlamına geliyordu. Ancak düşünce yok olmadı, göç etti. Yedi filozof Roma topraklarını terk ederek Sasani Kralı I. Hüsrev'in sarayına sığındı.

Sürgün Merkezleri: Harran, Nusaybin, Cüdişapur

Filozofların ve sapkın ilan edilen Hristiyan mezheplerinin kaçışı, doğuda muazzam bir entelektüel birikim oluşturdu. Harran (bugünkü Türkiye sınırında), Hristiyanlaşmaya direnerek Antik Yıldız kültürünü ve Hermetik öğretileri koruyan bir Pagan merkezi olarak kaldı. Buradaki Sabiler, örneğin daha sonra Thabit ibn Kurra, Yunan matematik ve astronomi metinlerini korudular. İslam döneminde Abbasi halifeleri bu Pagan alimlere sırf bilgilerinden dolayı tolerans gösterdi.

Nusaybin Okulu: Bizans baskısından kaçan Nasturi Hristiyanlar, Nusaybin'de büyük bir teoloji ve felsefe okulu kurdular. Burada Aristoteles mantığı Süryaniceye çevrildi.

Cüdişapur Akademisi: İran'daki bu merkezde Yunan tıbbı, Hint matematiği ve Pers bilgeliği harmanlandı. Nasturi hekimler burada yetiştirdi.

İslam'ın Bilimsel Gelişimine Zemin Hazırlaması: Müslümanlar bu bölgeleri fethettiğinde karşılarında "Karanlık Çağ" yaşayan bir Avrupa değil, Yunan bilimini Süryanice ve Pehleviceye çevirmiş canlı bir entelektüel gelenek buldular. Abbasi döneminde Tercüme Hareketi sıfırdan başlamadı; Jüstinyen'in sürdüğü ve doğunun koruduğu bu mirası devraldı. Paganlara yapılan baskı paradoksal olarak bilimin İslam dünyasında çiçek açmasına vesile oldu.

Manastır Hayatı ve Kutsal Adamın Otoritesi

Devlet otoritesinin zayıfladığı, vebanın ve savaşların hüküm sürdüğü bu çağda halkın sığındığı yeni güç odağı "Kutsal Adam" ve manastırlar oldu.

Sütun Azizleri: Kutsal adam dediğimiz, bu noktaya geldik. Suriye çölündeki ortaya çıkan ve en ünlüsü Simeon Stylites olan Sütun Azizleri, yıllarca bir sütunun tepesinde yaşayarak aşırı bir zühd sergilediler. Bu, Roma'nın kanlı şehitlik döneminin bitip nefsi öldürmeye dayalı "Beyaz Şehitlik" döneminin başladığını gösteriyordu.

Sosyal ve Politik Güç: Sütunun tepesindeki bu adamlar dünyadan kopuk görünseler de aslında toplumun merkezindeydi. Peter Brown'un analizine göre Kutsal Adam, yozlaşmış imparatorluk yargısının yerini alarak köylülerin anlaşmazlıklarını çözen bir arabulucu ve patron haline geldi. İmparatorlar bile onlara danışıyordu. Manastırlar kırsal ekonominin merkezi ve sosyal güvenlik ağı olarak iş gördü.

Herakleios ve Son Büyük Savaş

Konumuz çok az kaldı, 2-3 dakikayı inşallah bitiririz. Bizans ve Sasani İmparatorlukları arasındaki 100 yıllık rekabet, 7. yüzyılın başında her iki devleti de tüketen nihai savaşa dönüştü.

614 yılında Persler Kudüs'ü ele geçirdi, Kutsal Mezar Kilisesi'ni yaktı ve Gerçek Haç'ı başkentleri Tizbon'a götürdüler. Bu Hristiyan Roma için teolojik bir kıyametti. İmparator Herakleios devleti kurtarmak için savaşı bir din savaşına dönüştürdü. Burası çok önemli; askerlerine, Persleri ateşe tapanlar, karşı savaşırken ölmeleri halinde doğrudan cennete gidecekleri ve şehit tacı takacakları vaadinde bulundu. Bu, Haçlı Seferleri fikrinin ve belki de dolaylı olarak İslami cihat kavramının erken bir prototipiydi.

Herakleios 627 yılında Ninova Savaşı'nda Persleri dize getirdi ve Haç'ı geri aldı. Ancak bu zafer her iki imparatorluğu da o kadar tüketti ki güneyden gelen Müslüman Arap fırtinasına direnecek güçleri kalmadı.

Bu İslam toplumu, İslam ordularının Bizans ekonomik kriz ve mezhep taassubu yüzünden çöl sınırını koruyan Hristiyan Arap kabilesi ödemelerini kesti ve onları küstürdü. Müslümanlar geldiğinde Bizans o meşhur çöl kalkanı artık yoktu.

Mute ve Yermük Savaşlarında bu zafiyet belirleyici oldu.

Halkın Tutumu: Kadıköy Konsili sonrası sapkın ilan edilen ve ağır vergiler altında ezilen Mısır ve Suriye halkı; Bizans ordusu için savaşmak istemedi. Müslümanların sunduğu cizye karşılığı dini özgürlük, Bizans'ın dini baskısından daha cazip geldi. Birçok kaynak yerel halkın Arapları, Rumların zulmünden kurtaran bir güç olarak karşıladığını belirtiyor.

Sonuç ve kapanış olarak; Roma İmparatorluğu'nun bu süreçte yaşadığı dönüşüm; tek adam yönetimi, ordunun yapısının değişimi, dinsel bağınazlığın artması ve bilimsel düşüncenin doğuya göçü, İslam'ın tarih sahnesine çıkışı için mükemmel bir boşluk ve altyapı oluşturdu. İslam

fetihleri sadece askeri bir başarı değil; Roma'nın kendi iç çelişkilerinin ve yüzyıllardır süren bu yapısal dönüşümün doğal bir sonucuydu. Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

Seyyidimizden:

Maşallah. Evet, gerçekten çok güzel bir çalışma olmuş. Hani tarih tekerrürden ibarettir derler ya, aslında bu anlatılanların hemen hemen hepsi günümüzde de yaşanıyor. İsimler değişik, devletler değişik ama sistem hep aynı. İnsanoğlu ne zaman kibirlense, ne zaman kendini ilah gibi görse, ne zaman halkına zulmetse, Allah bir şekilde başka bir kavimle, başka bir musibetle onları terbiye ediyor.

O tıbbın gelişmesi meselesi de çok enteresan. O dönemdeki İslam alimleri, işte İbn-i Sina'lar falan, o Yunan'dan gelen bilgiyi alıp üzerine koyarak bugünkü tıbbın temellerini attılar. Yani ilim bir yerde durmuyor, hak edene gidiyor. Allah razı olsun Ömer, çok istifadeli oldu.